Tematikus szám: Cikkek, tanulmányok Rákoskeresztúrról

Rákosmenti Múzeumi Estek

Római katolikus templom 1905-1910 között

Hősök szobra
Kisfaludi Strobl Zsigmond
alkotása

Vasútállomás, Vigyázó kastély
1905-1910 között

Képeslap 1900-ból

VI. évfolyam 3. szám
2011. augusztus

Kiadja a
RÁKOSMENTI MÚZEUMBARÁT EGYESÜLET

Az Erdős Renée Ház hírei

Gyermektábor az Erdős Renée Házban

A Budapest XVII. kerületi, önkormányzati fenntartású Gyermekjóléti Központ tíz napos nyári napközis tábort szervezett 2011. június 27-e és július 8-a között. A résztvevők a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülő családok gyermekei közül kerültek ki, minimális térítési díj fejében. A tizenöt fős, 6-12 év közötti korosztályból verbuválódott csapat többségében fiúkból állt. Varga Réka családgondozó asszisztens és munkatársai izgalmas, sokszínű programot szerveztek a gyerekeknek. Kedvezményes belépőkkel eljutottak a Csodák Palotájába, a Hadtörténeti Múzeumba, az Ability Parkba, a Közlekedési Múzeumba és három alkalommal vettek részt az Erdős Renée Ház foglalkozásain.

A múzeumban a gyerekek megismerkedtek a batikolás alapműveleteivel, szorgalmasan csomózták a mintákat. Amíg főtt a festékben az anyag, addig az Erdős Renée Ház parkjának fáit kereshették meg, vaktérkép segítségével.

A nemezkészítés alapjait egy-egy nemezkép elkészítésének munkafolyamain keresztül sajátították el a gyerekek. A technikából következően maga az alkotás csak a legvégén vált láthatóvá, így lelkesen simították, szappanozták a leendő kép felületét több órán át, hatalmas kitartással. A sikereken fölbuzdulva a harmadik alkalommal dióra nemezeltek a gyerekek színes virágot, szárral és bibével.

A kézműves foglalkozások szüneteiben a táborozók megismerkedtek az Erdős Renée Ház állandó kiállításaival, így a néprajzi gyűjteménnyel valamint a fölújított Merzse-mocsár diorámával. A kiállításokon a gyerekek aktívan bekapcsolódtak a tárgy- és állatismereti beszélgetésekbe, lelkesen oldottak meg minden feladatot.

Igen nagy érdeklődéssel és alapossággal szemlélték meg a „Miénk a tér" című kiállítást. A kiállítás létrehozói megbizonyosodhattak arról, hogy jó volt az elgondolásuk, hiszen az ifjú látogatók őszinte reakcióiból lehet igazán leméri az eredményt. Előzetes elképzeléseinknek megfelelően a fényképeken lelkesen felismert köztéri alkotás látványa fölkeltette a néző érdeklődését az alkotó további művei iránt is.

A foglalkozásokat Hódos Mária művészettörténész vezette. A táborozók sok szép és hasznos (a későbbiekben beépülő) élménnyel gazdagodtak az Erdős Renée Házban, a saját maguk által készített művekkel is meg voltak elégedve, ezeket természetesen haza is vihettek.

Kiállítás Liszt Ferenc tiszteletére

200 éve, 1811. október 22-én született, 125 éve, 1886. július 31-én halt meg ***Liszt Ferenc***, a XIX. század egyik legjelentősebb romantikus zeneszerzője, minden idők egyik legnagyobb zongoraművésze.

A tiszteletére szervezett emlékév egyik eseményeként a MAT XVII Egyesület az Erdős Renée Házzal együttműködve ***képző- és iparművészeti kiállítás***t rendez.

Liszt Ferenc műveinek nagy részét zongorára komponálta, 400 eredeti szerzeményének zöme virtuóz zongoramű, szimfónia, szimfonikus költemény, mise. Átiratait is beleértve összesen kb. 1400 művet komponált, mellyel minden idők egyik legtermékenyebb zeneszerzője. Művei a világ minden részén elmaradhatatlan elemei a koncertprogramoknak. Zenei munkássága mellett rengeteg esszét írt különböző témákról: zeneszerzők társadalmi helyzete, műelemzések stb.

Liszt Ferenc nemzetiségét számos életrajzi tanulmány tárgyalja. Nemzeti hovatartozása a trianoni békeszerződés után vált viták tárgyává. Ekkor lett szülőhelye, Doborján Ausztria része, nem sokkal ezután került Liszt szülőházára a német nyelvű, német nemzetiségét hangsúlyozó emléktábla is. Liszt Ferenc magát azonban magyarnak tartotta, ezt számos kijelentésében meg is erősítette. Bár hosszú ideig élt Párizsban, Weimarban és Rómában, soha nem vette fel sem a francia, sem a német, vagy az olasz állampolgárságot, de soha nem volt osztrák állampolgár sem. Utazásai során minden alkalommal magyar útlevelet használt, illetőségi helye Sopron volt. Gyermekei is magyar állampolgárok voltak, ez egy 1845-ös leveléből derül ki: *„Mivel az én gyermekeim apjuk állampolgárságát ... követik, tehát akár akarják, akár nem, magyarok."* (Liszt, Lammenais abbénak írt levele – forrás: http://hu.wikipedia.org/wiki/Liszt_Ferenc)

A tárlat időpontja: **2011. aug. 27. – szeptember 18.**

Helyszíne: **Erdős Renée Ház Muzeális Gyűjtemény és Kiállítóterem**

Megnyitó: **aug. 27., szombat, 18 óra**

Megnyitja: **dr. Feledy Balázs, művészeti író**

Megjelent a nagy sikert aratott **Rákosmente szakácskönyve** második kiadása!
Megrendelhető a 06 20 264 9158-as és a 06 30 394 7330-as telefonszámokon!

Ádám Ferenc

„Üdvözlet Rákos-Kereszturról!” — Rákoskeresztúr régi képeslapokon

Az Erdős Renée Ház 2011. folyamán bemutatta a rákosmenti települések régi képeslapjait. A kiállításssorozat utolsó eseménye a rákoskeresztúri képeslapkiadás történetét dolgozza fel. A bemutatott üdvözlőlapok az Erdős Renée Ház, a különböző hazai múzeumok és könyvtárak, továbbá magángyűjtők kollekcióiból származnak. Számos, eddig ismeretlen lapot is megtekinthetnek a látogatók. ***A tárlat augusztus 25-én, csütörtökön, 18 órakor nyílik a Renée Cafée-ban, megtekinthető szeptember 25-ig****.*

Nem mondhatjuk, hogy bővében lennénk a XX. század előtti Rákoskeresztúrról a képi ábrázolásoknak. Az egyetlen kivételt egy 1802 után készült festmény reprodukciója jelenti.[1] Ennek az eredetije is eltűnt az idők folyamán. Így e település esetében is elmondhatjuk, hogy a XX. század elejétől kiadott képeslapok pótolhatatlan forrásértékkel bírnak a község képének alakulása iránt érdeklődők számára.

A hazai képeslapkiadás a millennium idején kezdődött, az ünnepségekhez kapcsolódva. 1896-ban egy 32 lapból álló sorozatot adott ki a Magyar Posta.[2] A képeken történelmi események, Budapest, továbbá néhány vidéki táj-, és városképábrázolás szerepelt. A divatba jövő üdvözlőlapírás aztán arra ösztönözte az ország kevésbé frekventált településein élőket is, hogy körülnézzenek közvetlen környezetükben, megkeressék a szépségeket, a megörökítésre érdemes épületeket, tájakat és képeslapot készítsenek róluk. Az 1899-ben megjelenő *Képes Levelezőlap* című szaklap már mintegy 1800 budapesti és 2500 vidéki lapot ismer. Természetesen az üzleti lehetőséget is felfedezték a kiadók – legtöbbször a helyi kereskedők, vendéglátók – abban a vágyban, hogy a helybeliek szívesen küldözgették a saját környezetüket bemutató lapokat távoli ismerőseiknek. Az sem utolsó szempont, hogy reklámértéke is volt a képeknek. Nem is lettek volna jó üzletemberek, ha nem mutatták volna be néhány lapon a saját boltjukat az előtte álló tulajdonossal, vásárlókkal!

Kezdetben a képes levelezőlapok hátoldalát csak a címzésre lehetett használni és ide ragasztották a bélyeget is. Az előoldalon a kép kezdetben csak a lap harmadát, majd felét, háromnegyedét foglalta el, az üres részre lehetett írni az üdvözlő mondatokat. (Ezek az úgynevezett „hosszú címzésű” lapok.) Később még jobban megnőtt az illusztrációk mérete, kevés hely maradt az írásnak. Sokszor már a képre is ráírták. Ezért az 1904-1905. évtől a képeslap hátoldalát megosztották a címzés és az írás számára. Ez is segít bennünket a képeslapok datálásában. (A megírt lapok esetében nem elsősorban a feladás időpontja igazít el bennünket a fotózás idejére vonatkozóan. Számos esetben találhatunk olyanokat, amelyeket a kiadás után több, mint egy évtizeddel postáztak.) Ha nincs más támpont, a formájuk is segíthet még az időbeli elhelyezésben. Az eredetileg fekete-fehér, színezett képeslapok pl. az 1910-es évek végéig voltak divatban, míg a jellegzetes, osztott, ún. mozaikképeslapok elsősorban az 1930-as évek termékei. Az alkalmazott betűtípus is változik az idők folyamán.

A képeslapok speciális változatát jelentik a kis példányszámban, fényképészeti műteremben készült, legtöbbször mindenféle felírat nélküli *fotóképeslapok*, amelyek csak azért nevezhetők képeslapnak, mert a hátlapjukon kijelölték a címzésnek és a bélyegnek a helyét. Természetesen ezek is komoly képi információkat hordozhatnak.

A helytörténeti kutatót mégis leginkább az ábrázolt épületek segítik abban, hogy datálni tudja a lapokat. Rákoskeresztúron például ilyen segítséget jelentenek a következő dátumok: a Podmaniczky-Vigyázókastély 1911-re nyerte el mai formáját, 1924. a Hősök szobrának, 1937. az Országzászlónak az avatási éve, 1943-ban szentelték fel az új evangélikus templomot, 1945-ben bontották le a régit, 1938. a Fórum mozi építésének éve, előtte üzlet, vendéglő volt a helyén, stb.

Üdvözlet Rákoskeresztúrról – Róm. kath. templom. Fő utczai részlet Szlavik üzletével. 1905-08., Erdős Renée Ház, fotómásolat (A másolat hátoldalán a leltározó kézírásával: 1908.)

Korai rákoskeresztúri üdvözlőlapok

Rákoskeresztúron – amit akkor még *Rákos-Kereszturn*ak írtak – a község kereskedői, *Vámos Adolf, Lantos Lajos, Szlávik Ferenc* adták ki az első lapokat. A ma ismert első ilyen a Pesti (akkor még Fő) út és a Cinkotai út kereszteződésénél álló, régi evangélikus templomot és a kiadó, Vámos Adolf szintén Fő úti üzletét ábrázolja. Az Erdős Renée Ház gyűjteményében többféle másolatban meglévő üdvözlőlap legrégibb, feladott példányát a szerencsi Zemplén Múzeum őrzi. 1900. november 30-i postabélyegző szerepel

[1] Varga Zoltán: Báró Podmaniczky János (1786-1883) életrajza (A podmanini és aszódi báró Podmaniczky-család története II.) M.T.A., Budapest, 1933.

[2] Balázs Károly: *Képes levelezőlap lexikon*. Méry Ratio, 2006.

rajta. A felirat betűtípusából, a nyomdai kivitelezésből következtetve gyaníthatóan ő adta ki a Fuchs-kastélyt és a Vasútállomást bemutató lapot is, amelynek eredeti példányát az Országos Széchenyi Könyvtár Kisnyomtatványtára őrzi. (Egy interneten közölt példányon 1902. aug. 16-i keltezéssel látható.)

Szintén 1905. előtt adta ki (még hosszú címzésű) lapjait Lantos Lajos. Az *„Üdvözlet Rákos Keresztúrról! Pesti utcza részlet."* – feliratú, rendkívül hangulatos, a poros utcán poroszkáló lovaskocsit ábrázoló lapon a legközelebbi ház mi más lehetne, mint a kiadó üzlete? Mivel ugyanez a kép látható a „*Mausoleum*ot" is bemutató képeslapon is, valószínűleg ennek is ő a kiadója.[3] Egy másik lapon ugyanő mutatja be a római katolikus templomot az előtte lévő „Piacz térrel." (Ezen is ott vannak a szekerek.) Szintén az ábrázolásból következtetve valószínűleg ő árulta a „*Gróf Vigyázó Sándorné féle park*ot" láttató lapot is.

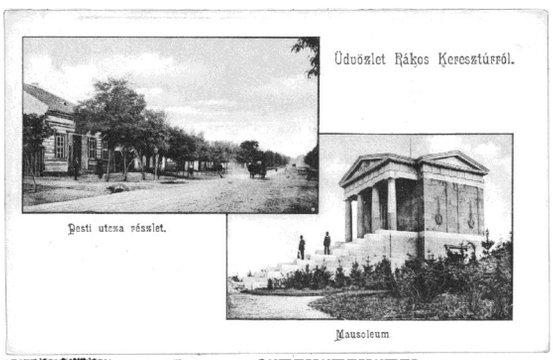

Üdvözlet Rákoskeresztúrról. Pesti utcza részlet. Mausoleum. 1905 előtt. ERH, fotomásolat, eredeti: Zempléni Múzeum, Szerencs

Szlávik Ferenc 1905 és 1910 között adott ki rákoskeresztúri képeslapokat. Az *„Üdvözlet Rákoskeresztúrról – Róm. kath. templom. Fő utczai részlet Szlavik üzletével."* feliratú lapjából azt is tudjuk, hogy ez a bolt lett később Ruttkay Jánosné Nagyvendéglője – ugyanis az Erdős Renée Ház gyűjteményében található erről is egy képeslap -–, amelynek a helyén 1938-ban megnyílt a Fórum mozi.[4] A Fuchs-, és a Vigyázó kastélyról szintén adott ki lapokat.

A korai rákoskeresztúri lapok között ott találhatunk számos Rákoskeresztúr-Munkás Otthont és Rákoskeresztúr-Nyaralótelepet ábrázoló felvételt is. Ám mivel ezek a települések később Rákosliget és Rákoshegy néven önálló községekké váltak, ebben a cikkben ezeket a lapokat nem ismertetem.

Néhány későbbi képeslap

Rákoskeresztúrról, a mai XVII. kerület többi elődtelepüléséhez, Rákosligethez, Rákoshegyhez, Rákoscsabához képest kevés képeslap készült. Szinte teljességgel hiányoznak például azok az 1930-as években kiadott mozaikképeslapok, amelyeket a szomszédos településeken, számos formában a neves budapesti kiadók (Karinger, Kalántay, Barasits, Gárdony és Fenyvesi stb.) adtak ki. Az egyetlen ismert kivétel a római katolikus templomot, a Hősök szobrát, az Országzászlót és a római katolikus elemi iskolát ábrázoló mozaiklap, amelyet *„Monostory utóda Kalántay"* adott ki 1938 körül.[5] (Az okot egyelőre nem tudjuk, de tény, hogy mind a helytörténeti gyűjtemény negyvenéves kutatómunkája során kevesebb lap került elő, mint a szomszédoktól, mind a mai aukciókon kis számú keresztúri képeslap forog.) Egyes helyszíneket, tereket azonban alaposan dokumentálnak a korabeli fotográfusok.

Ilyen a Pesti út és római katolikus templom környéke, amelyről három hasonló lap készült. Ezeken azonban sajnos nem szerepel sem felirat, sem a kiadó neve. Mivel nyomdai kivitelük hasonló, valószínűsíthetjük, hogy ezeket a helyi római katolikus templom adta ki, ugyanis egyik felvételen a váci Kapisztrán Nyomda szerepel kivitelezőként.[6] 1930 táján készülhettek, egyiken szerepel a Hősök szobra is, még kerítés nélkül.

A másik képeslapsorozat az új evangélikus templomhoz kapcsolódik. *Sándy Gyula* építész, aki a többi rákosmenti településen is tervezte az

A rákoskeresztúri új evangélikus templom. Tervezte: Sándy Gyula; Kiadta: Mérnökök Nyomdája, Budapest 5834; postatiszta; 1941.; Erdős Renée Ház digitális adattára, eredeti: Voloncs Gábor

evangélikus templomokat, ahogyan ott, itt ugyancsak kiadatta a látványtervet képeslapon is.[7] Ennek az eladásából keletkezett bevétel aztán a templomépítési alapot gazdagította. Magáról az alapkőletételi ünnepélyről is készült egy mozaikképeslap.[8] A felszentelés után pedig további három, templombelsőt ábrázoló üdvözlőlapot bocsátott ki a Magyar Film Iroda, aki híradófimet is készített a felszentelési ünnepségről.

Az Erdős Renée Ház Muzeális Gyűjtemény és Kiállítóterem őriz néhány látványos fotóképeslapot is a két világháború közötti időből. Ilyen például a Honvédsírok emlékművét ábrázoló fotó, amelyet *Bayer* fényképész készített 1924. márc. 15-én.[9] Ugyanő fényképezte le a Hangya szövetkezet Akácfa u. 9. alatti üzletét is. Igen látványos még a már említett, Ruttkay Jánosné Nagyvendéglőjét ábrázoló lap is, amely 1925-30 körül készülhetett.[10]

[3] A képeslap hosszú címzésű, tehát legkésőbb 1905-ben adhatták ki. A mauzóleum ekkor még nem volt használatban. Tóth Péter közli a *Rákoskeresztúri emlékkönyv*ben (Budapest Főváros XVII. kerület Önkormányzata, Budapest 2006. 18. o.), hogy a családtagok földi maradványait 1906 októberében helyezték el itt.

[4] A Fórum mozi építési idejéről: Tóth Péter i. m. 62. o.

[5] Erdős Renée Ház digitális adattára. Az eredeti Irimiás György gyűjtő tulajdona. Köszönet a közreadásért. (ÁF)

[6] (Római katolikus templom a Pesti úttal) Nyomda: Kapisztrán nyomda, Vác, *postatiszta,* 1930. körül, Eredeti: Erdős Renée Ház, ltsz.: F.674.71. (Másik eredeti pld ugyanerről a nyomda jelzése nélkül: ltsz.: 71.2.112.)

[7] Ez a képeslap eddig a Rákosmentén ismeretlen volt, a közreadásért köszönet a gyűjtőnek, Voloncs Gábornak! (ÁF)

[8] Emlék a rákoskeresztúri új evangélikus templom alapkőletételi ünnepségéről. 1941. okt. 12." (hátoldalon), Kiadta: M. F. I. Magyar Filmiroda, Budapest, Nyár u.; Fotó: Heller, Rákoshegy, *postatiszta,* 1941., Eredeti: Erdős Renée Ház, ltsz.: F.678.79.

[9] Erdős Renée Ház, ltsz.: II.77.58.1.

[10] Erdős Renée Ház, ltsz.: F.1031.81

Hódos Mária

Köztéri műalkotások Rákosmentén I.
Rákoskeresztúr 1.

„A szobrok is tükrei a kornak, amelyben létrejöttek. Egyaránt tükröznek politikai és művészeti ízlést. Éppen ezért meg kell maradniuk. Történelmünk tanúi. Bízzunk abban, hogy az elkövetkezendő időkben már csak olyan szoborművek születnek, amelyek nem váltanak ki pusztító indulatokat.”[1]

Az Erdős Renée Ház Muzeális Gyűjtemény és Kiállítóterem 2011. június 16-a és július 10-e között nagyszabású tárlatnak adott otthont. Hosszas kutató-, előkészítési munkálatok eredményeképpen fotókon mutatta be a Budapest XVII. kerületének közterületein elhelyezett alkotásokat (a felvételeket Fejér Gyula készítette) és azok szerzőitől további műveket állított ki, amelyeket több jelentős múzeumtól kölcsönzött.

A XVII. kerület közterein ma több, mint hatvan műalkotás található. Annak érdekében, hogy az olvasó átfogóbb képet kapjon a szerzőkről, a művekről és a szoborállítás körülményeiről, az ismertetést folytatásokban közöljük. Jelen cikk a már elhunyt művészek Rákoskeresztúron felállított alkotásaival foglalkozik.

Ha le is szűkítjük a magyar köztéri szobrászat történetének ismertetését a XVII. kerület területére, ki kell térnünk a fontosabb és általános tendenciák, jellegzetességek bemutatására. Az alkotások sokféleségében való eligazodáshoz segítséget nyújthat, ha különválasztjuk a politikai jellegű emlékműveket, az emlékmegőrző kompozíciókat és a díszítő funkciójú szobrokat. A politikai jellegű emlékművekhez sorolhatók a politikai események és személyiségek megörökítését célzó alkotások. Az emlékmegőrző művekhez tartozhatnak az emlékszobrok, portrék, síremlékek.

A köztéri szobrászat rendkívül sokszínű. Gyakran egymás közvetlen közelében állva, ellentmondó alkotói elveket, esztétikai értékeket képviselnek. Az akadémikus, neobarokk, neoklasszicista, pátosszal teli emlékművek közé és köré ékelődnek a kortárs munkák. Együtt él a régi és az új, s valamennyien felállításuk időszakának dokumentumai. Az elmúlt század első felének alkotóelvei is szóhoz juthatnak mind a mai napig, ugyanakkor a modern szobrászati gondolatok is érvényesülnek. Ebben a művészeti ágban az újító szándékok térnyerése nagyon lassú, hiszen szemben áll vele a hagyományokhoz való ragaszkodás. Ennek egyik mutatója a

Kisfaludi Strobl Zsigmond: Hősök szobra
(Erdős Renée Ház fotótára)

mégis mélyen gyökerező követelmény, miszerint egy igazi emlékmű legyen figurális alkotás. A nonfiguratív kompozíció felé való elmozdulás az utóbbi két évtizedben követhető nyomon. Kivételek azonban mindig voltak.

A köztéri szobrászat velejárója az állandó nyilvánosság, amely gyakran feszültségekhez is vezethet, valamint a konzervatív és a progresszív szemlélet folyamatos, hosszú távú együttélése jellemzi. Köztéri alkotásainkat nem válthatjuk le, nem cserélhetjük őket újakra, nem tologathatjuk ide-oda. Egy-egy szobor eltávolítása nagyon bonyolult procedúra, hasonlóképpen egy új alkotás elhelyezéséhez, fölállításához.

K. Kovalovszky Márta írja: *„…az emlékművet sokkal inkább az adott közösség művének kell tekintenünk, mint a szobrász vagy építész egyéni produktumának.*[2] Az esetek többségében a megrendelő személynek vagy csoportnak (a közösség képviselőjének) pontos és szilárd elképzelései vannak a leendő mű megjelenítésével kapcsolatban. Tehát az elkészült alkotás nem egyértelműen és kizárólag a művész önkifejezése, hanem - szerencsés esetben - egy bonyolult pénzügyi, emberi, esztétikai és elvi viszonyrendszer végterméke. A művész és a megrendelő összehangolódásának és kompromisszum készségének hiánya esetén a terv esetleg csak terv marad, s erre számos példát lehetne felhozni.

A köztéri szobrászat sarkalatos pontja, hogy bármely korszak nagy és értékes műveket szeretne hátrahagyni a települések nyilvános terein. A XIX. században kialakult prototípusok, az *„igények-elvárások-szokások”*[3] elv-együttes alapján nehezen áttörhető, merev rendszert képeznek és hatnak mind a mai napig.

A nagy méretek, nemes anyagok és a pátosz, mint kifejezési eszköz alkalmazása ma is követőkre talál. Az 1970-es években megfigyelhető deheroizáló törekvések lassan lehetővé tették az akkor még mindig megkérdőjelezhetetlen hősök újszerű, emberközeli ábrázolását köztereken is, azok természetes, természethez közeli, azzal egybeolvadó elhelyezését. A kompozíciókban és az

[1] Prohászka László: Szoborsorsok, Kornétás Kiadó Bp., 1994., p.6.
[2] Wehner Tibor: Köztéri szobraink, Gondolat Kiadó Bp., 1986., p.11.
[3] Wehner Tibor: Köztéri szobraink, Gondolat Kiadó Bp., 1986., p.13.

anyaghasználatban megjelent a humor, a groteszk, a meglepő, a megdöbbentő, s mindez együtt élt – él a didaktikus neorealizmus kifejezési eszközeivel mind a mai napig. Számos esetben félreértelmezhető hangsúlyokkal, kaotikusan, ritkábban szellemes, értelmezhető megoldásokkal megvalósítva. Tudnunk kell azonban, hogy ez mindig is így volt a köztéri szobrászat története során.

Vegyük sorra időrendben a Rákoskeresztúron XVII. kerületben felállított köztéri alkotásokat. Kezdjük az emlékművekkel, amelyeket már elhunyt művészeink alkottak. A jelesebb mesterek kerületen kívüli, leghíresebb köztéri munkáira is utalunk.

Kisfaludi Strobl Zsigmond (1884-1975) bécsi és párizsi tanulmányai előtt Stróbl Alajos tanítványa volt. Az I. világháború után az ország legtöbbet foglalkoztatott szobrásza lett. Közel ötven köztéri alkotása áll Magyarország közterein. Legismertebb művei közé tartozik a Gellért-hegyi „Szabadság emlékmű” (1947), a városligeti „Íjász” (1918), a Kossuth téri „Kossuth emlékmű” főalakja (1952), a Millenniumi emlékmű Kossuth és Rákóczi szobra (1953). Az 1926-ban megmintázott „Huszár” című alkotása, amely a Dísz téren áll, olyan sikeres volt, hogy a Herendi Porcelángyár – a kor divatjának megfelelően – kicsinyített porcelánfiguraként népszerűsítette tovább, s szinte napjainkig forgalmazott dísztárggyá vált. 1927-ben érem és egy további bronz szobor is készült róla Gyöngyösre. A szobor kisplasztika változatát láthatta a közönség az Erdős Renée Ház tárlatán is.

Kerületünkben három Kisfaludi alkotást is találhatunk, közülük kettő köthető Rákoskeresztúrhoz. 1924. november 2-án, Rákoskeresztúr közönsége közadakozásából került fölállításra a műkőből készült „**Hősi emlék**”. Ez a kompozíció művészileg nem emelkedik ki korának számos hasonló emlékműve közül, de tükrözi a korszak politikai és közízlésbeli elvárásait. A művész teljesen ingyen bocsátotta a község rendelkezésére az alkotást.[4]

A rákoshegyi római katolikus templom nyugati homlokzatának falához illesztve láthatjuk a művész szüleinek márvány **síremlék**ét 1935 -ből, amelyet a megszüntetett rákoskeresztúri temetőből helyeztek át oda.

Laborcz Ferenc: Szabadság emlékmű

Az Erdős Renée Ház tárlatán a közönség láthatta Kisfaludi „Észak” című kisplasztikáját, amely nagy méretben az 1921-ben a Szabadság téren felállított emlékmű része volt.

Az elmúlt század első felében emelt kerületi emlékművek nélkülözik a korszakra jellemző monumentalitást, de ennek anyagi okai lehettek, hiszen meglehetősen kicsi és szerény jövedelmű közösségek pénzadományaiból készültek. Nem nélkülözik azonban a kompozíciók a szükséges pátoszt, s a monumentalitás hiányát ellensúlyozza valamelyest, hogy az alkotások az akkori önálló elődközségek legfrekventáltabb helyszínein kerültek felállításra.

Szólnunk kell még az elmúlt század első felének két emlékművéről, amelyeket talán helyesebb emlékoszlopnak nevezni, hiszen művészi értéket nem képviselnek, azonban történeti, kultúrtörténeti jelentőségük említésre méltó.

A Rákoskeresztúri II. Rákóczi Ferenc Asztaltársaság állította valószínűleg 1906 és 1914 között a „**Honvédemlékmű**” elnevezésű emlékoszlopot az 1849. április 11-i, rákosi csatában elesett hősök sírjainál (Rákoskeresztúr, 513.utca).[5]

1937. november 7-én avatták a Podmaniczky-Vigyázó kastély alsó kertjében (ma: Népkert) az **Országzászló** emlékművet.

Meglehetősen nagy időbeli ugrással kell megemlítenünk két politikai tartalmú emléket.

Kárpáti Anna (1923-1993) 1967-ben készült „**Dózsa népe**” című, síkban faragott, áttört, több nézetű domborművét az akkori Dózsa Művelődési Ház előtti parkban helyezték el. Az alkotás dinamikáját és forradalmi mondanivalóját tekintve nem sorolható a park díszítő plasztikái közé, nem annak készült. Az épületre merőlegesen szerkesztett mű – méretét tekintve, akár egy tértagoló elem is lehetne – mondanivalójával egyértelműen illeszkedik a korszak művészetpolitikai törekvéseibe.

Laborcz Ferenc rákoskeresztúri előbb „Felszabadulási”, ma „**Szabadság**” című emlékműve (Ferihegyi út 103.) 1971-ben készült, s a korszak igen ritka nonfiguratív politikai emlékműveinek számát gyarapítja. Anyaga bronz és mészkő. Az alkotó túllépve a keretek közé szorító hagyományokon, dinamikus kortárs művet hozott létre, a megrendelő (a kerület akkori vezetése) pedig szabad utat engedett. A mű, ha éppen nincs megrongálva, ma is megállja a helyét a köztéri alkotások között országos viszonylatban is.

Térjünk át a monumentális emlékművekről a kisebb méretű, más kompozíciójú, de még mindig a nyílt politikai propaganda népszerűsítésére állíttatott köztéri szobrokra.

[4] A rákoskeresztúri r. k. egyház Historia Domusa. p. 41.

[5] Ádám Ferenc: Kik voltak a rákosi csata hősei.
in: Rákosmenti Múzeumi Estek. VI. évfolyam 2. szám, 2011. június. p. 7..

Az 1950-es évek első felének jellegzetes un. „szocreál” stílusa csupán kordokumentumként vonulhat be a művészet történetébe. Az egyéniségüktől teljesen megfosztott, életerős, lelkes, tettre kész női és férfiideálok alakjait csak attribútumaik különböztették meg egymástól és sorolták őket a megfelelő szakmákba, posztra.

A szoborállítást ösztönző 1954-es rendelet előírta, hogy egy adott építkezés összköltségének két ezrelékét műalkotások létrehozására kell fordítani.

Az ország minden szegletében felbukkanó művészeti alkotások döntő többsége szakmailag jól felkészült iparosmesterek faragásai, öntvényei, ugyanakkor az állami propaganda illusztrációi voltak. A műtermek magányában azonban tovább folyt a nyilvánosságot kerülő alkotómunka szinte valamennyi művészeti ágban, s a hatvanas években hatalmas ívű fejlődés következett (Kondor Béla, Vilt Tibor, Ferenczy Béni, Korniss Dezső, Bálint Endre…).

Az 1960-as évek végére, 1970-es évek elejére kibővült a szobrászati eszköztár: változatosabb lett az anyaghasználat és árnyaltabb, összetettebb a mondanivaló. A hagyományok és a kísérletezés gyakran egymásba kapcsolódó variációi „modernizációt ” jelentettek.

Laborcz Ferenc szobrászművész „**Apa fiúval**” (1970) című rákoskeresztúri szobra érzékeny, lényegre törő plaszticitásával a fentieket támasztja alá.

Kiemelkedik a sematikus alkotások sorából Laborcz Ferenc két további munkája is. Az 1969-ben, alumíniumból készült „**Pest-Buda egyesítése”** című, két egybefonódó hullámvonalat alkotó mű és a kilenc részből álló mészkő dombormű-fríz és ivókút, a „**Cantata profana**”(1961), amely a Ferihegyi úton az új Fő térnél látható. A mű eredetileg a ma Laborcz Ferencről elnevezett általános iskola belső udvarát díszítette, a lakótelep építése után került mai helyére.

Az toronyházakból álló, új városközpontok építése, ahol a tömegtermelés megfosztotta az építészetet a művészi igényességtől, szükségszerűen hozta magával az emberléptékű, kisebb terek létrehozásának igényét. A tíz-tizenöt emeletes házak tövében kialakított aprócska, füvesített-bokrosított területeken a hetvenes években számtalan díszítő funkciójú alkotást helyeztek el országszerte. Minden település, kerület évente egy vagy két szoboravatást elengedhetetlennek tartott. Rideg Gábor 1975-ben fogalmazta meg, hogy *„ha a szoborállítási program üteme nem csillapodik, akkor rövidesen „megtelik” az ország és a hétköznapi életfunkciókhoz szükséges tér parányira zsugorodik”*.[6]

A sivár környezetet voltak hivatottak élénkíteni, humanizálni a díszítő alkotások parkokban, tereken, utakon, sétányokon, lakótelepeken, óvodákban, bölcsődékben, iskolákban, korházakban, sportlétesítményekben, szállodákban, éttermekben, államigazgatási-, művelődési- és közintézményekben és azok előtt. Egymás után születtek az álló, ülő, fekvő muzsikáló, merengő női aktok, az anya gyermekével, a játszadozó gyermekek, vagy állatokat ábrázoló kompozíciók. Az abszurditás határait súrolhatja a játszadozó gyermekek szobra egy játszóté-

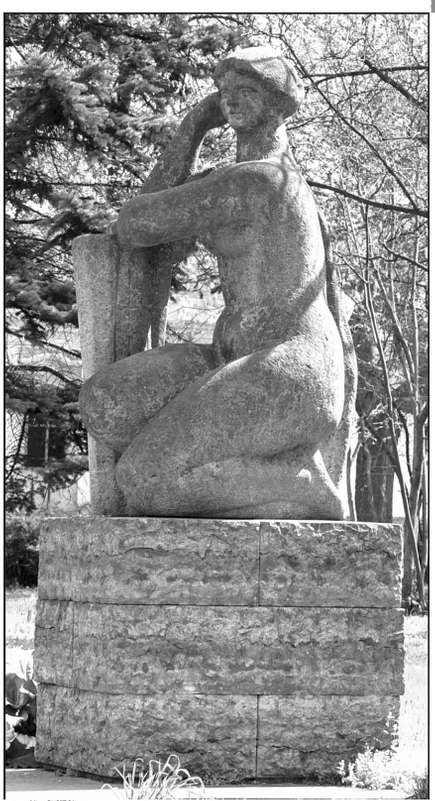

Deák László: Művészet (fotó: Szanyi Dezső)

ren, lecsökkentve ezzel a valódi játékra alkalmas, amúgy is behatárolt teret. Ezek a szobrok sok esetben nem is önálló alkotások, hanem az épített tér kiegészítő elemei. A nyolcvanas években a nagy szállodai beruházások során (Erzsébet Szálló, Grand Hotel Hungária, stb.) már összefogtak az építészek és a képzőművészek és számos nagyszerű mű született, de az átlagember nem szállodában lakik és étkezik.

E korszak alkotásai már nem a nyílt politikai propaganda eszközei, de ugyanakkor másodlagos jelentésük azt hivatott tudatosítani, sugallni, hogy nyugalom és boldogság vesz körül minket, akár szűkebb, akár tágabb életterünkben.

Rákoskeresztúron számos alkotás képviseli ezt az időszakot. A művek jelentős része színvonalas mesterségbeli tudásról tanúskodik, tükrözi a korszak és azon belül a megrendelő elvárásait. Ahhoz azonban, hogy a művész munkásságáról hitelesebb képet kaphassunk, meg kell tekintenünk más műveit is. Elsősorban azokat, amelyeket nem megrendelésre,

Szandai Sándor: Táncoló fiatalok (fotó: Szanyi Dezső)

[6] Múlt-jelen-jövő. Körkérdés a magyar képzőművészet néhány időszerű problémájáról. Művészet, 1975.3.sz. p.6.

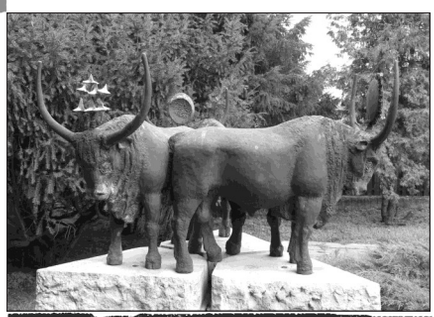

Kiss István: Népmese (Bikák)

hanem saját maga örömére alkotott műtermében. Az Erdős Renée Házban megrendezett kiállítás éppen ezt a célt tűzte maga elé, amikor a Magyar Nemzeti Galériából, a gödöllői Városi Múzeumból és a szentendrei Ferenczy Múzeumból kikölcsönzött művek segítségével tervezte bemutatni a már nem élő művészek eddig talán ismeretlen oldalát is.

Völgyesi István (1930-1973) **„Ülő nő**" című mészkőszobrát, a Rendőrkapitányság előtt 1961-ben, **Deák László „Művészet**" című mészkőszobrát a Dózsa Művelődési Háznál 1965-ben állították fel. **Martsa István** (1912-1978) **„Földmunkás**" (**Bíró**) című szobra 1968-ból a Polgármesteri Hivatal előtt és **Mészáros Dezső** (1923-2003) **„Együtt**" című mészkőszobra 1973-tól a Népkertben áll. **Szandai Sándor** (1903-1978) **„Labdázó gyerekek**", 1974-ben készült szobra az SZTK előtt, 1975-ben fölállított bronz díszkútja, a „**Táncolók**", a piac előtt áll.

Csekovszky Árpád: Felröppenő galambok (fotó: Szanyi Dezső)

Kiss István (1927-1997) Kisfaludi Strobl Zsigmond, Mikus Sándor és Pátzay Pál tanítványa volt. Az 1960-as, 1970-es évek egyik legfoglalkoztatottabb monumentális szobrokat alkotó művésze. 1961-ben avatták a vár alatti Dózsa emlékművét. 1969-ben készítette Berény Róbert „Fegyverbe" című plakátja nyomán a Tanácsköztársasági emlékművet, amely ma a XXII. kerületi Szoborparkban van kiállítva. A rákoskeresztúri Házasságkötő terem kertjében elhelyezett „**Népmese**" **(Bikák)** című bronz alkotása 1982-ben készült. Kiss István kisméretű plasztikáiban művészetének más aspektusait tárja a néző elé. Monumentális szobraitól eltérően ezek a munkái a művész egyéni szemléletét tükrözik. Sokféle anyaggal dolgozott, kísérletezett és számos izgalmas kompozíciójú művet hagyott hátra. Ilyen ez a szobor is.

Barcsay Jenő (1900-1988) Vaszary János és Rudnay Gyula tanítványa volt. 1919-ben települt át Erdélyből Budapestre. 1926 és 1930 között Olaszországban és Párizsban járt tanulmányúton. 1953-ban készült el a „Művészeti anatómia" című nagysikerű albuma, amely számos országban megjelent és máig népszerűségnek örvend, majd 1958-ban az „Ember és a drapéria" című kötete. Rákoskeresztúron a Házasságkötő terem falát díszíti nagyméretű **mozaik pannója** 1982-ből. A monumentális hatású alkotást szigorú szerkezet, egyszerű formák, vastag kontúrok és mély kolorit jellemzi. Barcsay megteremtette saját egyéni stílusát, s más műveihez hasonlóan, itt meghatározó az absztrakció és a realizmus finom ötvözete és közelítése nonfiguratív irányba.

Csekovszky Árpád (1931-1997) mesterei Borsos Miklós, László Gyula és Gádor István voltak. A Képző- és Iparművészeti Főiskola tanszékvezető tanáraként működött hosszú ideig. Közel huszonöt köztéri kerámia műve díszíti az ország közösségi tereit. Rákoskeresztúron, a Fuchs-kastély kertjében 1978-ban kerámia **díszkutat** készített, ennek a közelében 1979-ben a „**Kristály"** című térplasztikáját állították fel. 1983-ban kerültek elhelyezésre a „**Mesefal, Mesevonat, Meseház, Mesehajó"** elnevezésű kerámiafalai az Összefogás Óvodában. 1985-ben egy beltéri **kerámiacsobogót** a Polgármesteri Hivatalban, (ma a Gregor József Általános Iskolában, Rákosligeten látható) 1986-ban „**Felröppenő galambok**" című ivókutat avatták a művésztől a Családi és Társadalmi Rendezvények Háza előtt (Csabai út 20.). Alkotásai változatosak, egyéniek. A művész szuverén módon tárja elénk világát, gondolatait, nem törődve elvi elvárásokkal.

Pál István: Ágaskodó Pegazus (fotó: Szanyi Dezső)

Paál István (1935-2009) **„Ágaskodó pegazus**" című mészkő szobra 1982-ben készült. A Pesti úton közelről szemügyre véve a művet, a durva, szögletes vésőnyomok szinte fölszabdalják a felületeket, mégis egységet, dinamikus mozgást teremtenek, ha a kellő távolságból szemléljük a szobrot. A művész a helyszínen faragta ki alkotását.

Bors István (1938-2003) öntött-vas „**Kereszt" (Rákosmezeje emlékmű**) című alkotása (2000-ben készült) a rákoskeresztúri Kegyeleti Park dísze, amely egy füvesített dombtetőn áll, mintegy emlékeztetve a megszüntetett rákoskeresztúri temetőre.

Dóka Klára

Rákoskeresztúr, Szent Kereszt felmagasztalása plébánia

A Dunától keletre, Pest közelében fekvő Rákoskeresztúr a Rákos -vidék egyik legrégibb települése. Már a népvándorlás korában fontos átvonulási terület volt, hiszen az időnként megáradó Rákos-patak hadászati jelentőséggel is bírt. Írásos említése először 1265-ben fordul elő: István ifjabb király oklevelében szerepel, mint a budafelhévizi keresztes (johannita) rend birtoka. Eredeti neve Pousa Rakusa volt, A 16. század közepén török uralom alá került, és pusztulásnak indult. 1562-1563-ban mindössze 720 akcsét jövedelmezett török földesurának.[1]

Rákoskeresztúr legrégibb feltárt temploma 1220 körül épült, de a jelek arra mutatnak, hogy már Szent István idejében is állt itt templom. Az ősi épületet a 14-15. században gótikus formában átalakították, és az a török időkben, sőt még az után is állt. Az 1675. évi Pongrácz-féle térképen kis kerek templomként szerepel.

Keresztúrt a 17. században csekély népességgel, de lakott helyként említik a források. 1675-ben Kürthy Ádám személyében licentiátusa is volt. 1676-ban kuriális, nemesi faluként tartották számon, és így említette Thököly is, amikor 1683-ban, Buda ostromakor seregével átvonult a településen. 1683-ban a megye mindössze 6½ porta után vetett ki adót a csekély számú lakosságra.[2] Az 1690/95. évi összeírásokban lakatlan pusztaként fordul elő, azonban 1701-ben már 9 jobbágy és egy zsellércsaládot jegyeztek fel az összeírók. 1715-ben 10 magyar család lakta, az 1720-as összeírásban azonban, mint kuriális helység, nem szerepel. A török kiűzése után első földesura az Osztroluczky család volt, majd leánynegyed révén nagyobb része a Podmaniczkyakhoz került. Szintén leánynegyed révén jutott később egy rész Bojanovszky Elek tábornok birtokába.

Emléktábla a templomhajóban

Podmaniczky 1720-tól Nógrád megyéből és a környező településekről szlovák evangélikusokat telepített be. Az 1728. évi regnicolaris összeírás szerint már 33 család lakta a települést, akik között a szlovákok, magyarok mellett németek is megjelentek. 1750 után újabb német telepesek költöztek be és spontán bevándorlással nőtt a szlovákok száma is. Mindez megmutatkozik a dikális összeírások adataiban. Míg 1744-ben 19 hospes, egy özvegy, 9 zsellér, 7 taxás adózó családfőt jegyeztek fel, 1771-ben a településen már 102 hospes, 18 özvegy, 28 zsellér, 7 taxás családfő volt.[3] A birtokos Podmaniczky család Keresztúron kúriát épített, amelyről Bél Mátyás is megemlékezik 1737-ben írt munkájában. Az új földesúr, Bojanovszky ezt 1760-1770 között kibővítette és átépítette. Ezt az épületet az egyik későbbi örökös, Podmaniczky Zsuzsanna férje, Vigyázó Sándor után nevezik Vigyázó kastélynak.[4] (1854 -ben kötöttek házasságot.)

Az egyházlátogatási jegyzőkönyvek szerint 1777/79-ben kb. 900 lakosa volt Keresztúrnak, akik közül 2/3 rész az evangélikus vallást követte. Az evangélikusok zömmel szlovákok, kisebb részben németek voltak, a katolikusok a szlovák és a magyar nyelvet használták. Az 1774. évi lélekösszeírás szerint 1169, az 1783. évi szerint 1365 fő élt Keresztúron. Az első magyarországi népszámlálás alkalmával viszont csak 1023 lakost vettek számba 169 házban. Köztük 118 volt paraszt (jobbágy) és polgár, 90 pedig zsellérsorban élt.[5]

A középkorban épült templom a 18. század 30-as éveire már tönkrement, az 1734-1736 közti Cassa parochorum szerint a hívek csak romjai között szoktak imádkozni. A török kiűzése után egyházilag kezdetben Kerepeshez, majd az isaszegi plébániához tartoztak. A 18. század elején még teljes egészében katolikus lakosság a szlovákok betelepülése után vált zömében evangélikussá. Mivel nem minősült artikuláris helynek, templomuk, lelkészük hivatalosan nem volt.[6] A több nemzetiségű, kétvallású lakosság békésen megfért egymással, de az evangélikus földesúr és főként tisztjei sokszor kerültek szembe a katolikusokkal és az őket ellátó plébánossal is.

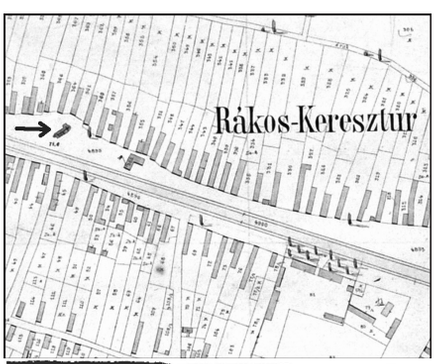

A régi templom ábrázolása az 1883-ban felvett kataszteri térképen *Rákos-Keresztúr nagyközség kataszteri térképe. A 8. szelvény részlete. (Erdős Renée Ház digitális adattára, eredeti: MTA ltsz. n.)*

1732-ben a vita a közösen használt harang ügyében robbant ki. Ezt 1727-ben vették, amikor – néhány család kivételével – a lakosság még

[1] CHOBOT Ferenc: A váci egyházmegye történeti névtára. Vác 1915. I. köt. 228. p., ZSEMLEY Oszkár: Rákospalota és Rákosvidék. Budapest 1938. 308. p. VARGA Lajos - Sándor Frigyes A váci egyházmegye történeti földrajza Vác 1997. 209. p.
[2] VARGA, 1997. 209. p.
[3] DÓKA Klára 2008. 322-330. p.
[4] ZSEMLEY 1938. 308. p
[5] DÓKA 2008. 332. p.
[6] VÁCI PÜSPÖKI LEVÉLTÁR (VPL) Acta par. Rákoscsaba sz. n.1731

zömmel katolikus volt. A betelepedő evangélikusok nem járultak hozzá a vételárhoz, sőt – mivel ők voltak nagyobb számban – azt sem engedték, hogy Vácott megszenteljék a harangot. A katolikus lakosság ez ügyben panasszal fordult a püspökhöz. Probléma volt az is, hogy az evangélikusok, és maga a tiszttartó sem tartották meg a katolikus ünnepeket. Gyakran ilyenkor kellett robotra menni, tiltott időben a településen táncmulatságot szerveztek. Podmaniczky Cinkotáról evangélikus prédikátort hozott, akinek a közös kaszáló jövedelméből fizettek, de ebből a katolikus híveket ellátó pap nem részesült. A panaszok szerint az evangélikusok a katolikus családokban is terjesztették vallásukat: sokan még gyereküket is a cinkotai prédikátorhoz vitték megkeresztelni. Podmaniczky a viták miatt vizsgálatot rendelt el.[7] Ennek eredményeként a vármegyei közgyűlés megkereste a váci püspököt, teremtsenek rendet az evangélikus többségű Keresztúron a lelkészek fizetését illetően.[8]

1740-ben közadakozásból és egyházi segéllyel új templom épült, amelyet a Szent Kereszt felmagasztalása tiszteletére szenteltek fel. Ebben az évben alakult meg az önálló ecseri plébánia, és a következő két évtizedre Keresztúr ennek filiája lett.[9] 1756-ban az evangélikusok is jelentkeztek templom építési igényükkel. A helytartótanács azonban Pest és Cinkota közelségére hivatkozva nem teljesítette a kérést.[10]

1757-ben újra előtérbe került a harang ügye. Az ecseri plébános a keresztúri katolikusok érdekében a püspöktől kért segítséget. Podmaniczky az evangélikus álláspontot alátámasztva azzal érvelt, hogy a harangot 1727-ben az uradalomtól átengedett jövedelemből vették, a tönkrement haranglábakat uradalmi fából javították, és az egész országban az a gyakorlat, hogy a vegyes lakosságú településeken a harangokat közösen használják. A katolikus lakosok azt is sérelmezték, hogy építendő iskolájukhoz vályogot vetettek, de a földesúr tisztje, aki papjukkal és tanítójukkal is gorombáskodik, elvette tőlük.[11] A protestáns lakosság viszont az ecseri plébánosra panaszkodott, aki szembekerült az evangélikus bíróval, és a katolikus cselédeknek megtiltotta, hogy más vallású családoknál szolgáljanak.[12]

1769-ben Keresztúrt az 1762-ben alakult csabai plébániához csatolták. A váltást maguk a hívek is kérték, mert Ecser túlságosan messze volt, ami nehézséget okozott különösen a gyerekek és öregek ellátásában. A település lakosainak zöme most is evangélikus volt, akik a párbér nem fizetése miatt már a következő évben vitába keveredtek a plébánossal.[13] Arra hivatkoztak, hogy őket a cinkotai prédikátor gondozza, semmiféle kapcsolatot nem akarnak tartani a csabai katolikus egyházzal. 1780-ban oratórium építésére kértek engedélyt, majd a következő években az uralkodó, II. József rendelkezéseire hivatkozva tagadták meg a párbér megfizetését. 1809-ben saját templomot építettek. A csabai plébános keresztúri jövedelme a 46 katolikus házaspár után 90 Ft 67 kr-t tett ki. Ennek ellenére, ha indokolt volt, elvégezték a templomon a legfontosabb munkákat. 1787-ben a tornyot javították.

Keresztúr település fejlődését hátráltatta, hogy a Rákos-patak a határát gyakran elöntötte, a talaj meglehetősen homokos, helyenként köves volt. 1793-ban az 5969 holdas határból 49 % volt szántó, és 32 %-ot tettek ki a homokos legelők. A 19. század elején a lakosság száma mérsékelten emelkedett. 1820-ban 1225, 1825-ben 1468, 1830-ban 1541, 1835 -ben 1465, 1840-ben 1727 főt rögzített a váci egyházmegyei schematismus. A katolikusok aránya az említett években 41-44 %, az evangélikusoké 55-58 % volt.[14]

1848-ban Keresztúron a Podmaniczky mellett a Wenckheim család volt a birtokos. Az úrbéri pert 1867-ben békésen zárták le.[15] A Wenckheim birtokot, majd a Vigyázó család tulajdonának egy részét később Fuchs Ignác vállalkozó vette meg, a Vigyázó féle terület másik része pedig végrendelet útján, gróf Vigyázó Ferenc 1928. évi halála után a Magyar Tudományos Akadémia tulajdona lett. Mindkét birtokon parcellázások kezdődtek, ami a lakosság növekedését, majd előbb Rákosliget, Rákoshegy, majd az Akadémiatelepek kialakulását hozta magával. A népszámlálások tanúsága szerint 1869-ben 2444, 1880-ban 2769, 1890 -ben 3330, a 19-20. század fordulóján 6149 lakosa volt Rákoskeresztúrnak.[16] Utóbbi adat a később elváló Rákosliget és Rákoshegy népességét is magában foglalta.[17]

A növekvő keresztúri lakosság egyházi ellátása a rákoscsabai plébánosnak nagy gondot jelentett. 1875-ben az idős Marecsik Károly káplán segítségét kérte. Az is probléma volt számára, hogy a keresztúri katolikusok jelentős része ekkor szlovák anyanyelvű volt, és ő maga nem ismerte ezt a nyelvet. A püspök egy idős papot adott mellé, aki tudott szlovákul, de a keresztúriaknak nem tetszett ez a megoldás.[18] Marecsik Károly a következő évben meghalt, és utódjának Matejka Vilmost nevezték ki, aki korábban Mácsán és Újpesten segédlelkész volt.[19]

A keresztúri hívek 1879. december 11-én fordultak a püspökhöz és kérték, hozzon létre Keresztúron helyi káplánságot, vagy nevezzen ki olyan káplánt Csabára, akinek az ő lelki gondozásuk a feladata. Tudomásuk szerint Rákoscsabán ekkor 755 katolikus, 640 református, Keresztúron 1135 katolikus, 1330 evangélikus lakos élt, tehát itt a hívek száma nagyobb volt, mint az anyaegyházban. A miserend szerint a csabai plébános minden harmadik vasárnap és a sátoros ünnepek másnapján ment át Keresztúrra, hétköznap pedig szerdán és szombaton voltak szentmisék. Utóbbi azonban minden harmadik szombaton – ha volt vasárnapi mise – elmaradt.[20] Ez a rendszer a régi szokásjogon alapult, amikor még alacsony volt a keresztúri katolikusok száma. Az 1880-as években azonban az itt élő 280 hívő családnak ez már nem volt megfelelő.

A püspök válaszában a helyi káplánság megszervezésénél külön csabai káplán kinevezését tartotta jobbnak, és ellátásának forrásai felől érdeklődött. A hívek a párbért, az ő hozzájárulásukat, a püspök várható segítségét nevezték meg. Jelezték, hogy néhány évvel ezelőtt 15 hold

[7] VPL Acta par. Rákoscsaba sz. n.1732.
[8] VPL Acta par. Rákoscsaba sz. n.1733.
[9] CHOBOT 1915. I. köt. 228. p.
[10] VPL Acta par. Rákoscsaba sz. n.1756.
[11] VPL Acta par. Rákoscsaba sz. n.1758.
[12] VPL Acta par. Rákoscsaba sz. n.1759.
[13] VPL Acta par. Rákoscsaba sz. n.1770, 1775, 1777.
[14] Schematismus 1820-1840
[15] VPL Acta par. Rákoscsaba 577/1867
[16] A századforduló után vált általánossá ez a név.
[17] ZSEMLEY 1938. 315. p.
[18] VPL Acta par. Rákoscsaba 2035/1875
[19] VPL Acta par. Rákoscsaba 2497/1876
[20] VPL Acta par. Rákoscsaba 3372/1879.

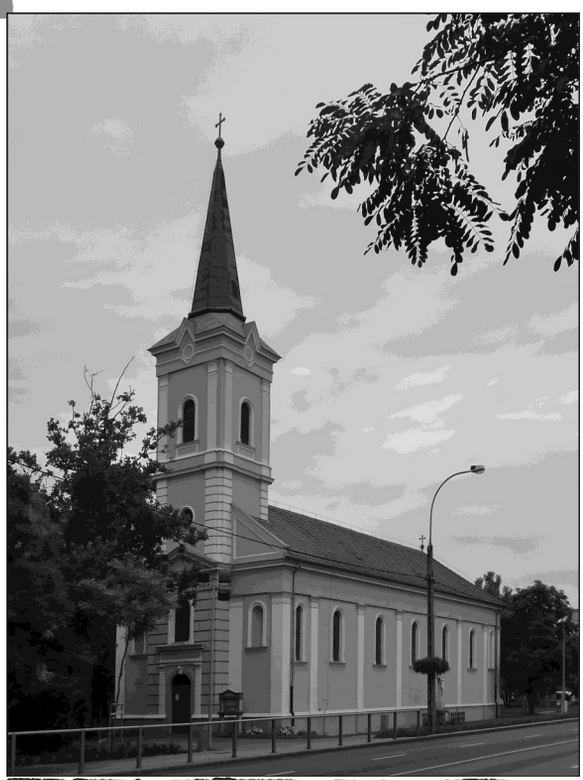

A rákoskeresztúri Szent Kereszt felmagasztalása katolikus templom

földet átengedtek a csabai plébániának, és ezzel az egyházi terület kétszeresére nőtt. A káptalan véleménye szerint jogos volt a keresztúriak kérése, mivel a hívek száma 1000 fölé emelkedett, és az előírások értelmében minden 500 hívőre kellett biztosítani egy papot. Mégsem javasolták annak teljesítését, mert a település ajánlatát kevésnek találták. Az önálló káplán ellátásához legalább 400 Ft kellett volna, holott a keresztúriak csak 120 Ft-t ajánlottak fel, sőt ismeretei szerint az említett 15 hold föld sem a községé, hanem a földesúré volt eredetileg.

Oehm János ecseri plébános, kerületi esperes szerint a keresztúri híveket ellátó káplán számára lakhatási lehetőséget a csabai plébánián kellett volna biztosítani, aminek kialakításához szintén a keresztúriak hozzájárulására lett volna szükség. Azt javasolta, ne három hetenként legyenek Keresztúron a misék, hanem minden második héten, de ennek fejében a keresztúriak adjanak bizonyos ellenszolgáltatást. A miserend változtatásához a csabai kegyúr is hozzájárult, azonban a két falu hívei között nem jött létre a megegyezés.[21]

A keresztúri katolikusok 1880. április 28-án 100 család aláírásával újabb kérelemmel fordultak a váci püspökhöz: engedélyezze, hogy azokon a vasárnapokon, amikor a csabai plébános nem jön át szentmisét tartani, hívhassanak Budapestről lelkészt. A párbért a csabai plébánosnak ennek ellenére megfizetik. Az esperes javasolta a kérés teljesítését egy év időtartamra azzal a feltétellel, hogy a párbért ne csak a kérelmező 100 család fizesse, hanem a többi katolikus is. A perselypénz ezeken a vasárnapokon a templom jövedelme legyen, a kijáró lelkészt ne ebből fizessék. A lelkész lehetőleg prédikáljon, vagy legalább olvassa fel szlovákul az evangéliumot szentmise után.[22] A püspök az említett feltételekkel megadta a lehetőséget. Bochár József bicskei esperes plébános járt ki ettől kezdve Keresztúrra, aki megkapta a jogot a gyóntatásra és a szentségek kiszolgáltatására. Alkalmanként 3 Ft 50 fillér díjazásban részesült.

Az egy év letelte után újra napirendre került a kérdés. A szentszék szerint a csabai plébánia jövedelme csekély volt külön káplán tartására. Már 1802 óta segélyt kaptak a vallásalaptól, és új lelkész beállítása esetén csak ennek növelése lett volna a megoldás.[23] A Vallás-és Közoktatásügyi Minisztérium azonban a vallásalapból nem tudott újabb segélyt biztosítani. Annak viszont nem látták akadályát, hogy Csabán a keresztúriak ellátására káplánt alkalmazzanak, hiszen a hívek e célra 120 Ft-t felajánlottak. A döntés azért is időszerű volt, mert időközben a keresztúriak és a mater kapcsolata teljesen elmérgesedett. A keresztúriak nem biztosították a fuvart a plébános szerdai és szombati útjaihoz, inkább lemondtak a hétköznapi misékről. Nem akarták azt sem, hogy az ő költségükön épüljön a káplán lakása. A plébános szerint a Pestről kijáró pap diktálta a feltételeket, bár Keresztúron az ő helyzete sem volt rózsás. Már 55 éves volt, a kántor és a hívek egy része csavargónak nevezte, gyakran tették lehetetlenné munkáját. Helyzetét az is nehezítette, hogy 1882. augusztus 27-én Keresztúron (és Csabán is) jégverés pusztított, és járandóságát csak külön segélyből tudták kifizetni.[24] Bochár József 1884-ben végül távozásra kényszerült.[25]

A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium javaslata alapján a keresztúri káplán ügye újra napirendre került. A hívek korábbi összeggel szemben most 150 Ft-t ajánlottak fel ellátására azzal a kéréssel, hogy a csabai plébánián lakó káplán minden vasár- és ünnepnap, valamint szerdán mondjon náluk szentmisét. A minisztérium a kérdéses összeget elegendőnek találta, és elzárkózott a további vallásalapi segélyezéstől.[26] 1888-ban a csabai plébános, Matejka Vilmos kerületi esperes és ecseri plébános lett, helyére Csabára Gallovits Győző, az újpesti iskolák hitoktatója került. A keresztúriak most tőle várták, oldja meg káplán segítségével lelki gondozásukat, de a kérdés egyelőre lekerült a napirendről.[27]

1892. nyarán a keresztúri katolikusok új templom építése ügyében tettek lépéseket. Ekkor 1500 katolikus élt a faluban, de a kezdődő parcellázás miatt további növekedésre lehetett számítani. A régi, lepusztult templom helyett újat kellett emelni, ahol alkalmanként 7-800 fő elfér. Az eddig használt épületet az árvíz gyakran károsította, és mielőtt összedőlt volna, annak lebontását határozták el. Az építkezéshez a pénz több forrásból származott. A templomnak ekkor már 10.000 Ft tőkéje volt, 1.073 Ft kamattal. Az elöljáróság 1.000 Ft-t adott, gyűjtés is indult, ahonnan maximum 300 Ft-ra lehetett számítani. Kézi munkát és szállítást a lakosok nem tudtak felajánlani, így a püspökség az elöljáróság hozzájárulását ennek megváltásaként fogadta el.

Schön Dezső mérnök előzetes tervet készített, amit Rappenberger József uradalmi mérnök is jóváha-

[21] VPL Acta par. Rákoscsaba 1154/1880.
[22] VPL Acta par. Rákoscsaba 1597/1880.
[23] VPL Acta par. Rákoscsaba 2803/1881.
[24] VPL Acta par. Rákoscsaba 3809/1882.
[25] VPL Acta par. Rákoscsaba 2210/1884.
[26] VPL Acta par. Rákoscsaba 677/1887.
[27] VPL Acta par. Rákoscsaba 3543/1888. 3855/1888.

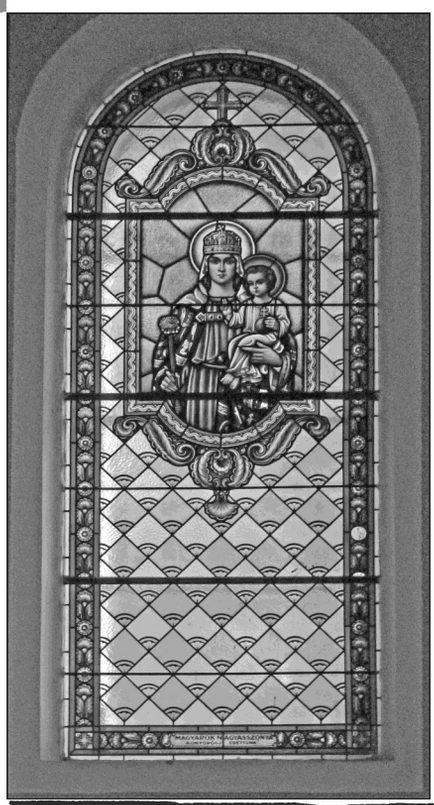

„Magyarok Nagyasszonya” ablak a szentélyben

„Szent József” ablak a szentélyben

gyott. A javasolt épület költsége 15.000 Ft-t tett ki, de csak 4-500 hívő számára lett volna elegendő.[28] Cs. Halász László ezért új tervet állított össze, ezúttal már nagyobb templomról, sugár toronnyal. Ennek költségei meghaladták a 22.000 Ft-t, így a tervező kénytelen volt módosítani elképzelését. Az épület alapterületét 268 m^2-re csökkentette. Bár a káptalan a munka megkezdésére engedélyt adott, 1893 őszén Gallovits Győző plébános döntése alapján az nem indult meg. Attól tartott ugyanis, hogy télen nem száradnak ki rendesen a falak, így a templom nem lesz használható.[29] Időközben Rigó Márton törökszentmiklósi vállalkozóval kötött szerződés, aki társával, Hoffmann Györgygyel a végleges terveket elkészítette.[30] Kezdetben Cs. Halász László méreteit vették alapul, de a költségeket az tervező számításainál magasabbaknak ítélték. A csökkentett méretekkel az építkezés csak 19.923 Ft-ba került.[31]

Bár a település lakóinak nagyobb része még most is az evangélikus vallást követte, sőt a 36 tagú elöljáróságban csak három katolikus volt, a testület az ígért 1.000 Ft mellett még 3.000-t adott az építkezésre. Ezen kívül a község ingyen bocsátotta rendelkezésre a telket, sőt azon megoldották a víz elvezetését is.[32] A 350 m^2 alapterületű templom felszentelésére még 1894-ben sor került. Az egyhajós, eklektikus stílusú épületre középen viszonylag alacsony tornyot emeltek, amely a homlokzat síkjából kissé előrenyúlik. A torony alatt előtér, majd egy fedett előcsarnok következik. A szentély a nyolcszög három oldalával zárul.[33]

A templom főoltára eredetileg a belvárosi plébánia templomban volt, és azt a székesfőváros tanácsa a keresztúriaknak adományozta. A régi, klasszikus oltár 1808-ban Hild János tervei szerint készült, Langwieder József kőfaragó munkájaként. Négy domborművét Wolfgang Sack faragta, a tabernákulum ajtaján pedig az utolsó vacsora egy jelenete látható.[34]

A templom felépítése után a hívek újra kérték, hogy legyen káplánjuk. Ekkor már 2000 katolikus élt Keresztúron, 350 házaspár. Rendesen fizették a párbért (egyházadót), évi 100 Ft-tal, különféle terményekkel (rozs, széna, fa) támogatták a csabai plébániát, 24 holdat tett ki az egyházi föld. Cserében most is csak annyit kaptak, hogy minden harmadik vasárnap volt a településen szentmise. A hívek lelki gondozásához újra egy Pestről kijáró papot hívtak segítségül.[35]

1906-ban az új rákoscsabai plébános, Lakatos Kálmán, akinek már

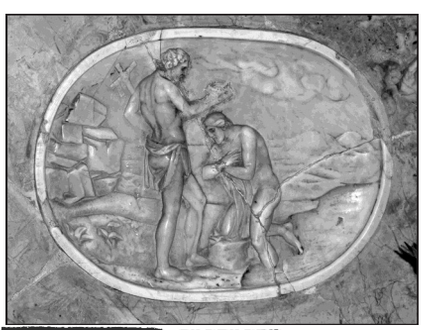

„Jézus megkeresztelése”
Wolfgang Sack egyik domborműve a Hild János által tervezett, műemléki védettségű oltáron.

volt segítsége, arra kért engedélyt, hogy vasárnapokon felváltva egyszer Rákoscsabán, egyszer Rákoskeresztúron mutasson be misét.[36] Ő maga jól bírta a szlovák nyelvet, és hasonlóan tudott szlovákul akkori káplánja Klacskó Géza is. 1907-ben, amikor Klacskó áthelyezése és új káplán kinevezése szóba került, külön felhívta a püspök figyelmét a nyelvi problémákra.[37]

1907-ben Rákosliget elvált Rákoskeresztúrtól, majd 1921-ben önállósult Rákoshegy is. A két település nélkül Rákoskeresztúr lakóinak száma 1910-ben 5403, 1920-ban 6029, 1930-ban 7550, 1941-ben 11482 fő volt.[38] 1914-ben az összlakosság 57 %-a már a katolikus vallást követte, míg az evangélikusok aránya csak 33 %-ot tett ki. A lakosság növekedésével tehát a katolikusok kerültek túlsúlyba a századforduló után,[39] és hasonlóak voltak az arányok 1930-ban is (katolikus 55 %, evangélikus 35 %).[40]

A település egyházi önállósulásának feltétele volt, hogy a lelkész, kántor, tanító számára a megfelelő lakhatási lehetőség biztosítva legyen. 1910-ben ezért a Vigyázó

[28] VPL Acta par. Rákoscsaba 5210/1892.
[29] VPL Acta par. Rákoscsaba 2871/1893.
[30] VPL Acta par. Rákoscsaba 4078/1894.
[31] VPL Acta par. Rákoscsaba 1247/1894.
[32] VPL Acta par. Rákoscsaba 4078/1894.
[33] Budapest templomai. XVII. kerület 9-10. p.
[34] VPL Acta par. Rákoscsaba 5003/1895.
[35] VPL Acta par. Rákoscsaba 5003/1895.
[36] VPL Acta par. Rákoscsaba 5663/1906.
[37] VPL Acta par. Rákoscsaba 5047/1907.
[38] ZSEMLEY 1938. 310-311. p. Az 1941-es népsz. 500. p.
[39] CHOBOT 1915. I. köt. 228. p.
[40] ZSEMLEY 1938. 311. p.

Templombelső az oltár felől nézve

család birtokából 1200 koronáért 93 négyszögöl nagyságú telket vettek a templom mellett, majd 1913-ban megkezdték az iskola és kántorház építését.[41]

1915-ben Dinka József rákoscsabai káplán látta el a híveket Keresztúron, aki maga is törekedett arra, hogy ott önálló lelkészség legyen. Mikor innen Csongrádra került, a lakosság visszahelyezését szorgalmazta, azonban az újpesti esperes nem támogatta ezt a javaslatot. Véleménye szerint Dinka személyes ambíciói miatt rossz viszony alakult ki a rákoskeresztúri hívek és plébánosuk között.[42] 1916-ban végül megoldódott a helyi káplán Rákoskeresztúrra költözésének kérdése. Ekkor maga Lakatos Kálmán, rákoscsabai plébános volt a kezdeményező, akinek káplánja ekkoriban már naponta átjárt a településre. A lakást és a lelkészi irodát a kántorházban rendezték be, a lelkészi jövedelmet a hitoktatói pénzből, stólából, kongruából, a Schuster Konstantin féle alapítványból biztosították. A párbér (egyházadó) továbbra is a rákoscsabai plébánost illette, és a káplán is az ő fennhatósága alatt állt. Erre a tisztségre elsőként Rehák Mátyás, korábbi kispesti káplán került, aki ismerte az itteni viszonyokat.[43]

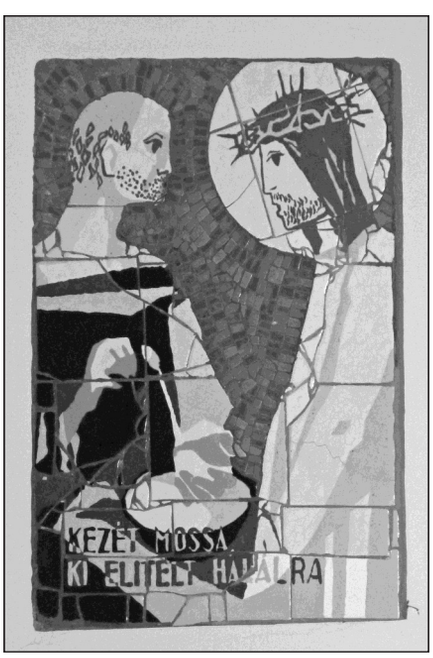

Kerámia-mozaik stációkép
Nemcsics Antal festőművész alkotása

1916-ban háborús célokra elvitték a település mindkét harangját. A háború ellenére 1917-ban 16.000 koronáért lelkészlakot vásároltak, és még ebben az évben megkezdődött a templom és plébánia földjeinek parcellázása is. 1918-ban a templomban a villanyvilágítást is bevezették.[44]

1920-ban a rákoskeresztúri katolikusokat képviselő iskolaszék gondnoka fordult a püspökhöz, kérve az önálló plébánia megszervezését. Azzal érvelt, hogy 1916 óta lakik pap a faluban, 5000 katolikus hívő van, szép templom épült, 400 fizetőképes pár van, akik rendszeresen megadják az egyházadót, a jövedelmet a templomi, papi, kántori földek haszna is kiegészíti. A náluk kisebb evangélikus felekezetnek már régen van saját papja, egyházi szervezete, emiatt lenézik őket. Ha a plébánia megalakul, kérik az egyházi adót is a településen hagyni. Lakatos Kálmán rákoscsabai plébános természetesen tiltakozott a kérés teljesítése ellen. Arra hivatkozott, olyan mértékben fog ezzel a döntéssel a plébánia jövedelme csökkenni, hogy nem fog tudni megélni káplánjaival. Már korábban eladta örökölt házait Hajdúdorogon és Erzsébetfalván, nincs több tartaléka. Kérte, ha elszakad plébániájától Rákoskeresztúr, helyezze el a püspök Rákoscsabáról, kedvezőbb körülmények közé.

1921. november 16-án az iskolaszék a plébánia szervezésével kapcsolatos gyűlést tartott, ahol eldöntötték, hogy a plébániát egyelőre a kántorházban helyezik el, és a kántor saját házába költözik. Első plébánosnak az éppen Rákoskeresztúron szolgáló Lokaicsek Károly látszott a leginkább alkalmasnak, aki maga is kérte ezt a tisztséget. Lakatos Kálmán ez ellen is tiltakozott, mivel Lokaicsek a hitoktatásban sokat segített neki. Azzal érvelt, hogy a csabai plébánia régi, itt az anyakönyveket 1762 óta vezetik, sok az ilyen irányú megkeresés. Ő az irodai munka mellett nem tud heti 16 órában hittant tartani. Kérése az volt, hogy a rákoskeresztúri plébános tartsa meg a hittan órákat a Rákoscsaba-újtelepi iskolában, amiért ő átadja az e célra szolgáló három kataszteri hold jövedelmét.

A rákoskeresztúri plébánia iránti kérelem a káptalan elé került, amely nem emelt kifogásokat. A püspök 1921 szeptemberében kinevezte Lokaicsek Károlyt Rákoskeresztúr első plébánosának. A plébániai földek jövedelmét átadták Rákoscsabának, kivéve a hitoktatásért járó három oldat, amelynek haszna – Lakatos Kálmán felajánlása ellenére – az ő itt tartózkodásáig szintén Rákoscsabára került.[45] Lakatos Kálmánt 1925-ben áthelyezték Dunakeszire, utódja kerületi espereseként Lokaicsek Károly lett.[46] A rákoskeresztúri plébániát a következő 10 évre Béky

[41] VPL Acta par. Rákoscsaba 1749/1910. 3591/1913.
[42] VPL Acta par. Rákoscsaba 4245/1915.
[43] VPL Acta par. Rákoscsaba 5008/1916.
[44] VPL Acta par. Rákoscsaba 4752/1916. 4056.
VPL Acta par. Rákoscsaba 5975/1917. 1928/1915.
[45] VPL Acta par. Rákoscsaba 6285/1921.
[46] VPL Acta par. Rákoscsaba 2482/1925.

László vette át.[47] A két település között az egyházi területek ügyének végleges rendezésére csak 1926-ban került sor.

1921-ben – mint jeleztük – Rákoshegy önálló község lett, de egyházilag – filiaként – Rákoskeresztúrhoz tartozott. Az ottani templom építésének előkészítése szintén Béky László plébános feladata lett, aki már nem élte meg az 1937-re elkészült épület felszentelését. 1929-ben megalakult a rákoskeresztúri egyházközség, és az ecseri mintájára elkészítette szabályzatát, amelyet 1929. február 25 -én a népgyűlés, majd október 6-én a püspök is jóváhagyott.[48] Megválasztották a képviselő testületet, amelynek három éves mandátuma 1932-ben járt le.

Az 1929-1933. évi gazdasági világválság sok gondot okozott Rákoskeresztúron is. A régi egyházi földeket kiparcellázták vagy bérbe adták, mert nagy volt rá az igény. A lakosság nem fizetett egyházadót, nem adott pénzt temetéskor a harangozónak vagy a kántornak. Néhány hangadó a szegénység és a „titokban lappangó bolsevista tanok" miatt még izgatta is a lakosságot az egyház ellen.[49] Az 1932. évi képviselő testületi választáson a problémák miatt személyi ellentétek is előtérbe kerültek. Sokan sérelmezték, hogy a fő hangadók képviselő testületi tagok lettek, sőt viták voltak a gondnok és a kántor között is.[50]

1936-ban Richter József lett a rákoskeresztúri plébános, aki azonban nehezen tudott az egyházközségben rendet teremteni. 1938-ban újra képviselő testületi választás volt, amelynek eredményeit a résztvevők alacsony száma miatt meg kellett semmisíteni. Ebben az időben már jelentős egyesületek is működtek a településen: a Katolikus Kör, az Emericana, a Katolikus Legényegylet, amelynek vezetői hivatalból tagjai lettek a testületnek.[51] Másodszorra már felállt a képviselő testület, és sor került az egyháztanács tagjainak megválasztására. Itt újra probléma volt, mert olyanok is bekerültek a testületbe, akik nem voltak a képviselőtestület tagjai. A több fordulós választást csak 1939 márciusára sikerült lezárni.[52]

A plébániához tartozó Akadémiai telepen 1939. november 20-án a hitélet előmozdítására kápolna egyesületet hoztak létre, majd annak megépítésére 1942-től gyűjtést kezdeményeztek.[53] 1940-ben a rákoshegyi egyházközség plébánia épület számára telket és házat vásárolt, majd 1941-ben egyházilag elszakadt Rákoskeresztúrtól és önálló lelkészség lett.[54] A közös

Madár-dombi Szent Pál katolikus templom

határban lévő 79 hold templomi és papi földet megosztották a két település egyházai között.

Bár 1944/45-ben a front átvonult a területen, különösebb károk a rákoskeresztúri egyházi épületekben nem keletkeztek. Az iskolát ugyan katonai célokra igénybe vették, és hadikórház is működött benne, de a háború után meszelésen kívül itt egyéb munkát nem kellett elvégezni.[55] 1945-ben a Rákoscsabai Földosztó Bizottság kiigényelte a plébániától az említett 79 hold földet. Richter József plébános fellebbezett a Megyei Földbirtokrendező Tanácshoz, mivel csak a 100 holdon felüli területek felosztását rendelte el a törvényhozás. A megyei szerv a plébánosnak adott igazat.[56] 1951-ben – felsőbb nyomásra – mégis felajánlották az államnak a papi földeket.[57] 1947-ben az Akadémia telepiek kérték, hogy ne a rákoskeresztúri, hanem a rákosligeti plébániához tartozzanak, mert ez a templom van közelebb. Richter József plébános természetesen tiltakozott a kérés teljesítése ellen, de az átcsatolás végül megtörtént.[58]

A háború utáni években néhány kisebb renoválás, bővítés történt a rákoskeresztúri templomon. 1947-ben, Nyíri László iparművész tervei alapján – kifestették a belső teret, 1955-ben Jézus Szíve oltárt állítottak fel.[59] 1958-ban újabb festésre került sor, amivel Puskás Imrét bízták meg. 1961-ben a Mária Társulat méteres nagyságú Hétfájdalmú Szűz szobrot állított fel, 1965-ben pedig a villanyvilágítást korszerűsítették.[60]

1962-ben Lelkes István a szentélybe két nagy méretű seccót készített. A jobb oldali a Szent Kereszt megtalálása. Ezen Nagy Konstantin, római császár anyja, Szent Ilona császárnő látható, ahogy részt veszt a keresztet a jeruzsálemi templomba vivő körmeneten. A másik secco a Szent Kereszt felmagasztalását ábrázolja, ahogyan azt Herakleitosz császár vezeklő ruhában, nagy tömegtől kísérve hordozza. Az 1982-ben készült, sekrestye feletti képen a tékozló fiú megtérése látható.

1981-ben Lelkes András dolgozott a templomon. Ő festette a kóruson lévő két seccót: ezek a vihar lecsendesítését és a szombati kalászszedést ábrázolják. Szintén az ő munkái a karzat mellvédjének képei, és tevékenysége nyomán újult meg a templom kazettás mennyezete is. Szintén 1981-ben Máriahegyi János hársfából a főoltárra Szent Lászlót és Szent Istvánt ábrázoló szobrokat faragott, és ő készítette a Mária és Jézus Szíve mellékoltár új szobrait is. A keresztút kerámiamozaik stáció képeit Nemcsics Antal festőművész alkotta.[61]

[47] VPL Acta par. Rákoskeresztúr 2730/1925. 145/1926.
[48] VPL Acta par. Rákoskeresztúr 1035/1929.
[49] VPL Acta par. Rákoskeresztúr 3098/1932.
[50] VPL Acta par. Rákoskeresztúr 217/1933.
[51] VPL Acta par. Rákoskeresztúr 5504/1938.
[52] VPL Acta par. Rákoskeresztúr 6803/1938. 1071/1939.
[53] VPL Acta par. Rákoskeresztúr 312/1940. 3628/1942.
[54] VPL Acta par. Rákoskeresztúr 5637/1940.
[55] VPL Acta par. Rákoskeresztúr 2053/1945.
[56] VPL Acta par. Rákoskeresztúr 1655/1945.
[57] VPL Acta par. Rákoskeresztúr 2919/1951.
[58] VPL Acta par. Rákoskeresztúr 698/1947.
[59] VPL Acta par. Rákoskeresztúr 4944/1947. 3517/1955.
[60] VPL Acta par. Rákoskeresztúr 2534/1958.
VPL Acta par. Rákoskeresztúr 1399/1961. 1686/1965.
[61] Budapest templomai. Rákosmente 10-11. p.

1955-ben három évre Kovács Alajos lett a rákoskeresztúri plébános. Öt 1958-ban Rácz István követte, majd csaknem 30 évre az íróként is ismert Gát Istvánt nevezték ki. 1988-tól Schnell György címzetes apát vezette a plébániát. Jelenleg Udvardy Tamás plébániai kormányzó látja el ezt a feladatot dr. Újházi Lóránd káplán segítségével. Határai: Határhalom utca – Budapest-Hatvan vasútvonal – Ludas utca – Tápióbicske utca – Összekötő út – Ásvány utca – Ferihegyi út – Széchenyi utca – Táncsiscs út – Budapest-Újszász-Szolnok vasútvonal – Vadszőlő utca. Az 1993. évi egyházmegyei rendezés során a Váci Egyházmegyéből az Esztergom-Budapesti Főegyházmegyéhez került.

Rákoskeresztúr jelenleg Budapest, XVII. kerület központja. Az 1975-ben kezdődő szanálások után a kis kertes házakat panelek váltották fel, amelyekben viszonylag szegény sorsú lakosság él. A hajdani település újabban épült, Pest felőli negyedében, a Madárdombon az 1980-as évektől lényegesen jobb módú családok telepedtek le. Részükre itt 1997 és 2000 között emeltek jubileumi emléktemplomot Szent Pál tiszteletére. Tervezője Pap Károly építész, a belső tér kialakításának művészeti vezetője Bukta Norbert festőművész, a szobrok alkotója Kotormán Norbert volt.

A templom középtornyos, téglalap alaprajzú épület, amely az évszázados építési hagyományokat modern elemekkel ötvözi. A hajó hat kis háromszög alaprajzú fülkéje a teremtés hat napját jelöli. A hetedik nap, a vasárnap maga a szentély. A keresztút figuratív ábrázolása egyedi megoldású. Az első és a 14. állomás a szentélyben van, a többi a fülkében, mindenhol két-két stációt megjelenítő szoborral. A főoltáron Szent Pál, azaz a római ruhát viselő Saul szobra áll, aki a szembemisézőoltár feletti halotti lepelre tekint. A főoltáron lévő tabernákulum ajtaja színes, tört üveg, amely belülről van megvilágítva. A szembemisézőoltár fából készült, márvány talpazaton. A bejárattól jobbra találjuk a Mária kápolnát, amely karácsonykor a Betlehem, Húsvétkor a Szent Sír helye. Az altemplomban urnatemető nyílt, amelyet falmozaik díszít.[62]

(A forrásmegjelölés nélküli képek Szelepcsényi Sándor felvételei)

[62] Budapest templomai. XVII. kerület 35-37. p.

Millisits Máté

A rákoskeresztúri evangélikus templom harangjai

*A **harang** a keresztény hitélet mindennapjait közel másfél évezrede meghatározó tárgy. A legfontosabb funkciója az istentiszteletre történő hívás. A hétköznapi életben a harang meghatározott időszak elmúltát vagy kezdetét jelzi, míg a félrevert harang veszély (tűzvész, vihar, árvíz) közeledtéről tájékoztat.*

A **rákoskeresztúri evangélikus templom** jelenlegi öt harangja nemcsak az elmúlt kétszáz év sokszor viharos történetére emlékeztet (például arra, hogy több harangot háborús célra vittek el), hanem az egyszerű egyháztagokra és a község életét évszázadokon át meghatározó Podmaniczky-családra egyaránt.

Az 1800-ban épített régi evangélikus templom első harangját **Eberhard Henrik** öntötte 1811-ben. (Ezt a templomot 1945-ben lebontották.) A harangöntő 1770-ben Halléban született és 1841-ben Pesten halt meg. Eberhard pesti öntödéje 1800-tól az ő élete végéig működött.

Eberhard Henrik készítette a templom újabb harangját is 1840-ben, amelyet a Rákoskeresztúri Evangélikus Egyházközség felügyelője, báró Podmaniczky III. János (1782-1883) adományozott a gyülekezetnek. Az öntvény tömege 250 kg volt. A harang 1876-ban megrepedt, és használhatatlanná vált, ám a báró költségére még ugyanabban az évben idősebb Walser Ferenc újra öntötte. Bár a községben az evangélikus hívek közül ekkor a szlovák nemzetiségűek voltak többségben, a harangra latin nyelvű felirat került.

”CURAVIT FUNDI/ E JOANNES
PODMANCZKY ANNO 1876
FUDIT FRANCISCUS WALSER
BUDAPESTINI/
836 SZ”

A harang alsó átmérője: 78 cm

Idősebb Walser Ferenc (1827-1901) nagy szerepet játszott a harangfelfüggesztés megújításában, elsősorban azzal, hogy az addig alkalmazott füles korona helyett tárcsával látta el harangjait. Ez lehetővé tette, hogy az ütő által erősen megkoptatott harangot a járműn elforgatva, az ütő más helyen koptassa tovább a harang falát. Az első tárcsával ellátott harangját a mester 1863-ban készítette. Idősebb Walser Ferenc készítette többek között a Mátyás-templom Károly-harangját 1891-ben és 1892-ben a pesti bazilika nagyharangját is.

Szintén idősebb Walser Ferenc készítette a Rákoskeresztúri Evangélikus Egyházközség gyülekezeti termében felfüggesztett kis harangot is. Ezt az öntvényt eredetileg a rákoskeresztúri evangélikus iskolában használták a tanítási órák kezdetének és végének a jelzésére. A tárgyon nem találunk utalást a megrendelőre, ezért feltételezhetjük, hogy azt az öntöde raktárkészletéből vásárolták az iskola számára. A harangot az evangélikus iskola államosítása után vitték át az egyházközség épületébe. Felirata:

WALSER F.
BUDAPESTEN

Az öntvény alsó átmérője: 24, 5 cm

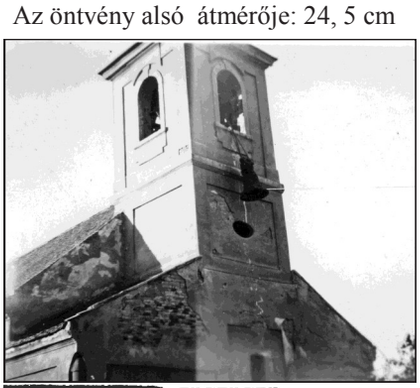

A harang leeresztése a régi evangélikus templom tornyából. (Erdős Renée Ház digitális adattára. Eredeti: Rákoskeresztúri evangélikus egyház)

1920 után a Magyar Katolikus Egyház tőkéjéből létesült az "Ecclesia Harangművek Részvénytársaság", mely vállalta harangok szállítását, azonban műhelye nem volt. A harangokat kezdetben a németországi Sinnben, a Rincker testvérek öntödéjében készíttette. 1922-ben az ifjú **Fritz Wilhelm Rincker** Magyarországra jött, és Csepelen, a Weiss Manfréd gyárban harangöntő műhelyt rendezett be. Rincker 1928. január elejéig dolgozott Magyarországon.

Fritz Wilhelm Rincker 1923-ban két harangot készített a rákoskeresztúri evangélikusok számára, ezek

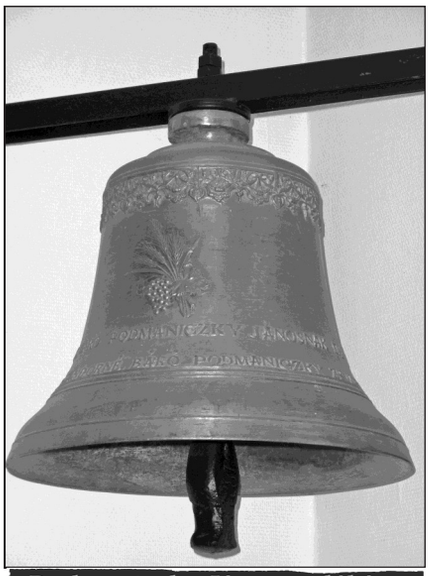

Podmaniczky János emlékét megörökítő harang

közül a nagyobb tömegű a mai evangélikus templom tornyában található.

Tömege 110 kg, 64 cm az alsó átmérője Felirata: „ERŐS VÁR A MI ISTENÜNK”, díszítménye egy koszorúba foglalt Biblia.

A kisebb, 62 kg tömegű harang az evangélikus templom előcsarnokában került 2001-ben elhelyezésre, miután a toronyban történt használat során megrepedt. Felirata:

„ÉDESATYÁMNAK BÁRÓ PODMANICZKY JÁNOSNAK EMLÉKÉRE/

ÖZ. VIGYÁZÓ SÁNDORNÉ BÁRÓ PODMANICZKY ZSUZSANNA 1923”

Az alsó átmérője 50 cm, magassága 40 cm.

A templom legnagyobb tömegű harangját, az 500 kg-os, 98 cm alsó átmérőjű nagyharangot **Gombos Lajos** (Budapest,1928-) öntötte Őrbottyánban, 2001-ben. Felirata:

„TEGYETEK TANÍTVÁNNYÁ MINDEN NÉPET.”,

fölötte szőlőfürt látható. Pártázatán és a vállán virágindás díszítés vonul végig.

Felhasznált források: Kósa Pál: A Rákoskeresztúri Evangélikus Egyházközség története. Budapest, 2006.

Harangöntőkről szóló adatok (Dr. Patay Pál gyűjtéséből) MMKM Öntödei Múzeum adattárában

RÁKOSMENTI MÚZEUMBARÁT EGYESÜLET

Kiadja a RÁKOSMENTI MÚZEUMBARÁT EGYESÜLET

Szerkesztőbizottság:
Ádám Ferenc, Millisits Máté, Szelepcsényi Sándor, Tóth Péter

Főszerkesztő: Szelepcsényi Sándor

Szerkesztőség:
1174 Budapest, Báthory u. 31.
Tel.: 36-1-258-4693
E-mail: erh@enternet.hu

Lapterv: Novák Fanni

Ingyenes terjesztésű lapunk megtalálható az Erdős Renée Házban, illetőleg Budapest XVII. kerületének kulturális intézményeiben.

E szám kiadását támogatta:
Budapest Főváros XVII. ker. Rákosmente Önkormányzata

VI. évfolyam 3. számának szerzői:
Ádám Ferenc történész, muzeológus
Dóka Klára történész, levéltáros
Hódos Mária művészettörténész
Millisits Máté művészettörténész, muzeológus

A címlapon lévő képek:

Rákoskeresztur – Rom. kath. Templom, postatiszta képeslap, **1905-1910.,** Erdős Renée Ház digitális adattára, eredeti: Irimiás György. (Az OSZK futott példányán a postai bélyegzés: 1910. máj. 26.)

Hősök szobra, Kisfaludi Strobl Zsigmond alkotása. **1924.** A felvétel 1937-ben készült a díszkerítés avatásakor. Eredeti: Erdős Renée Ház fotótára

Rákoskeresztúri – Állomás - Gróf Vigyázó Kastély postatiszta képeslap, **1905-1910.,** Eredeti: Erdős Renée Ház, ltsz: 2011.2.1.

Üdvözlet Rákos-Kereszturról! Ev. templom. Főut., Kiadta: Vámos Adolf, Rákoskeresztúr, futott, **1900. körül,** Postai bélyegző: olvashatatlan. Erdős Renée Ház digitális adattára, eredeti: Országos Széchenyi Könyvtár Kisnyomtatványtár. (A Szerencsi Zemplén Múzeum példányán a postabélyegző 1900. nov. 30-i.)